

Деякі міфологічні елементи в турецьких народних піснях

Ф. Гюлай Мірзаоглу-Сиваджи

УДК 82–141+398.8(560)

F. Gulay Mirzaoglu-Sivadji. Some Mythological Elements in Turkish Folk Songs. One of the features of the folk song is that it is based on a symbolic expression. In Turkish folk songs many symbols are used, as in other cultures, and some of them have a mythological character. In this paper, Turkish folk songs will be analyzed in terms of mythological elements and the relationships between these symbols and mythological stories, motifs and symbols.

Keywords: Turkish folk songs, symbolic expression, mythological elements.

F. Gülay Mirzaoğlu-Sıvacı. Türkülerin Bir Kaç Mitolojik Unsuru. Türkünün özelliği onun simgeleridir. Diğer kültürlerin gibi türkülerin de çok simgeleri var. Bazıları mitoloji nitelik taşımaktadır. Bu makalede türkülerin mitolojik unsurları ve onların mitoloji hikayelerle, simgelerle ve motiflerle ilgisi incelenir.

Anahtar Kelimeler: türküler, mitoloji nitelik, simgesel ifade.

Фольклорна пісня – одна з найпоширеніших поетичних і музичних культурних форм. Незалежно від місця та часу вона продовжує функціонувати. Протягом століть серед різних соціальних верств фольклорна пісня завжди залишається популярною. Це робить її активно функціонуючою та привабливою для дослідників.

Б. Тоелкен зауважував, що народні пісні акумулюють культурну інформацію і тому можуть бути проаналізовані як у культурному, історичному, музичному, так і у виконавському контексті [37, с. 50]. Також прийнято вважати, що фольклорні пісні є джерелом історії культури [25, с. 278–302]. З різних досліджень відомо, що фольклорні тексти розглядаються як історичні документи [25; 33; 38; 26].

Фольклорні пісні (балади) протистоять часу, зберігаючи міфологічні елементи, надають нам розуміння того, як люди століття тому уявляли Всесвіт, природу та життя взагалі. Хоча сучасники вже не пояснюють життя через міф, легко помітити, що міфічні елементи в різних формах присутні й у нашому житті. Крім численних вірувань і традицій, залишки міфів можна простежити у фольклорних піснях.

Загальний аналіз балад демонструє, що міфологічні елементи трапляються в двох типах пісень, перший з яких – нарративні пісні. Баладні легендарні тексти складаються переважно з міфологічних елементів. У цих випадках баладні тексти ґрунтуються на сюжетах відомих легенд. У другому типі балад міфологічні елементи присутні в текстах інколи без зв'язку з основною темою. У турецьких піснях другий тип трапляється набагато частіше. У першому типі текстів легенда (пов'язана з певним місцем або регіоном) впливає на сюжет балади. Лірика двох відомих балад в анадолійській традиції «Полювання на оленів» та «Керванкіран» може слугувати взірцем [32, с. 309, 310; Sakaoğlu 2004: 146, 147]. Як приклад першого типу ми проаналізуємо сюжет та лірику балади «Полювання на оленів» [32, с. 309, 310].

Фольклорні тексти та міфологічні мотиви

Балада «Полювання на оленя» («Geyik Avı Türküsü»). Одного разу декілька хлопців пішли полювати на оленів. Під час полювання один з них,

наздоганяючи оленя, загубився. Олень обдурив хлопця, заманивши його на круту скелю. Коли юнак вирішив, що вже час повертатися, зрозумів, що не може цього зробити. Друзі розшукали його, але не змогли допомогти та врятувати його. Це стало баладним сюжетом.

І я також пішов на полювання... о Боже, о Боже
Олень привів мене на ці схили... о Боже, о Боже
Ніколи не піду полювати знов, ніколи... о Боже, о Боже
Брати, йдіть додому, мені не вибратися звідси...
о Боже, о Боже... зі скелі

Коли я ліз на скелю верхівка була вкрита снігом...
о Боже, о Боже
Вітер налетів, і розтанув сніг на скелі...
о Боже, о Боже
Мої білі ноги здерті об каміння...
о Боже, о Боже
Брати, йдіть додому, мені не вибратися звідси...
о Боже, о Боже... зі скелі

Мій одяг зачепився за каміння...
о Боже, о Боже
Моє вбрання зачинене в коморі...
о Боже, о Боже
Моя наречена з розбитим серцем далеко...
о Боже о Боже
Брати, йдіть додому, мені не вибратися звідси...
о Боже, о Боже... зі скелі

Скажіть усім поставити намет у підніжжя скелі...
о Боже, о Боже
Нехай грають на барабанах і вальторнах...
о Боже, о Боже
Накажіть їм віддати мою наречену моему братові...
о Боже, о Боже
Брати, йдіть додому, мені не вибратися звідси...
о Боже, о Боже... зі скелі

Ben de gittim bir geyiğin avına... aman aman

Geyik çekti beni kendi dağına... aman aman
Tövbeler tövbesi de geyik avına... aman aman
Siz gidin kardaşlar kaldım burada... aman aman kayada

Ben giderken kaya başı kar idi... aman aman
Yel vurdu da erim erim eridi... aman aman eridi
Ak bilekler taş üstünde çürüdü... aman aman
Siz gidin kardaşlar kaldım burada... aman aman kayada

Urganım kayada asılı kaldı... aman aman
Esvabım sandıkta basılı kaldı... aman aman basılı kaldı
Sılada nişanlım küsülü kaldı... aman aman
Siz gidin kardaşlar kaldım burada... aman aman kayada

Kayanın dibine çadır kursunlar... aman aman
Çifte davul çifte zurna vursunlar... aman aman vursunlar
Nişanlımı kardaşıma versinler... aman aman
Siz gidin avcılar kaldım burada... aman aman kayada

З тексту відомо, що молодий мисливець, який полює на оленя, заручений, і має одружитися наступного ранку. Він покинув приятелів під час полювання, після чого опинився на скелі, звідки його вже не змогли врятувати. Зрозумівши, що надії на порятунок немає і на нього чекає смерть, він попросив друзів зіграти йому весільну музику на барабанах і вальторнах, наказав одружити наречену з його братом, це стало його останнім бажанням. В Анатолії барабани та вальторни традиційно використовують на весіллях та у випадках, коли наречений несподівано вмирає; у деяких регіонах брат померлого хлопця одружується з його нареченою. У цьому тексті олень уособлює тварину, яка спокушає та обманює мисливця, і яку неможливо впіймати. Як і в міфах, спроби вполювати оленя є марними.

Мотив оленя. Олень є одним з найдавніших образів турецької міфології. Цю тварину вважають сакральною, посланцем Бога. Жіноча постать оленя репрезентує богиню чи душу жінки. У шаманських ритуалах саме на оленів маскують людей [31, с. 29–40; 9, с. 142, 143; 35, с. 100, 101, 187, 265].

Білий олень пов'язаний з небом, а червоний та коричневий – з підземеллям. У турецькій міфології існує багато легенд про оленя, який заводить мисливця до підземелля (смерті) [9, с. 25, 307, 569, 570]. Цей сюжет покладено в основу відомої анатолійської легенди «*Variogated Deer*». Подібна легенда також стала підґрунтям вищезазначеної наративної пісні (балади). Інакше кажучи, символічне значення оленя залишається незмінним.

Оскільки олені та інші подібні тварини (наприклад, газелі) вирізняються вродою, вони є жіночими символами та символами кохання в сучасних баладах і народних піснях. Крім того, відомі фольклорний танок та вистава під назвою «Танок оленя» («*The Deer Dance*») [1, с. 40; 15, с. 108].

Міфологічні мотиви та їхнє поширення у фольклорних текстах

Другий тип міфологічних елементів переважно не є складовою сюжету баладних текстів. Лише в певних випадках міфологічні елементи безпосередньо пов'язані

з головною темою балади. Існує безліч прикладів другого типу. Головні міфологічні мотиви (космологічні елементи, сакральні тварини, рослини та цифри) використано в баладній ліриці у формі міфологічних символів. Отже, їх слід вважати «залишками міфології у фольклорних піснях».

Якщо порівняти уральсько-алтайські племена із шумерською цивілізацією, можна побачити, що турецькій цивілізації приблизно 7 тис. років [5]. За цей період у турків сформувалося безліч міфів і вірувань. Деякі функціонують як усна традиція, деякі – як писемна. Міфологічні елементи простежуються в легендах, казках, баладах, а також у ритуалах і віруваннях. У сучасному світі оригінальне значення міфів було забуте, але, незважаючи на соціальні зміни та час, деякі міфологічні елементи збереглися. Наприклад, символи оленя, дерева, журавля трапляються і в сучасному житті, і в наративах.

Відомо, що в середньоазійській шаманській культурі турків Бог Неба, Бог Землі та Бог Води впливали не лише на формування церемоній і ритуалів повсякденного життя, але й на усну традицію (казки, міфи, легенди). Найпоширенішими міфологічними елементами, які існували в шаманській культурі середньоазійських турків, були: дерева життя та неба – бук, сосна, яблуня, гранат, ялівець; сакральні птахи – орел, сокіл, журавель; сакральні тварини; космологічні елементи – сонце, місяць, зірки. Розглянемо деякі із цих елементів.

А. Космологічні елементи в баладних текстах: місяць, сонце, зірки

Відомо, що середньоазійські племена мали культ місяця та сонця. Алтайські шамани присягалися на сонце. Вони вважали сонце за матір, а місяць – за батька. Цей феномен також відображено в деяких казкових текстах. Сонце зазвичай зображали у вигляді пожежі. У якутських народних казках герої перебувають під захистом сонця та місяця. За віруваннями шаманів, злі духи постійно борються із сонцем та місяцем та інколи насаджають темряву. Саме тому під час затемнення сонця шамани грають на барабанах і голосно промовляють, щоб злі духи покинули тіло того, ким вони заволоділи [18, с. 29]. У деяких турецьких спільнотах вітають сонце щоранку. Навіть сьогодні серед турків вважається, що спання після сходу сонця може прикликати нещастя та призвести до втрати добробуту.

За відомою турецькою легендою, Огуз Каган одружується двічі: уперше – на прекрасній дівчині, яку послали боги і яка тікає з раю в аурі світла північної зірки, що сяє над її головою. Її дітей названо на честь трьох космологічних елементів: *Gün-Han* (Сонце/Світло), *Ay-Han* (Місяць) та *Yıldız-Han* (Зірка). Друга дружина – прекрасна донька бога, яку Огуз Каган побачив у стовбурі дерева, що росло посеред джерела [31, с. 115–144]. У неї також народилося три сини: *Gök-Han* (Небо), *Dağ-Han* (Гори) та *Deniz-Han* (Море). Отже, Огуз Каган одружився з доньками Богів Неба і Землі та отримав силу неба й землі, що мало допомогти йому заволодіти всім світом.

Місяць сходить і з'являється на небі
Моя витончена кохана прагне покриття,
Моє нетерпляче серце
Прагне дістатися коханої.

Місяць сходить великий та повний,
Моє серце комусь належить.
Навіть якщо мене стратять,
Я не можу сказати кому.

Схід Сонця нас розлучає,
Ти сходиш як сонце та відлітаєш як вітер,
Ти покинула мене
Через те, що я сказав щось не те?

Дивись на Місяць, дивись на зірки,
дивись на кохану,
що йде по воду.

Ay dođar ařmak ister
Ufađum yařmak ister
Habu divane gođnum
Yara gavuřmak ister.

Ay dođar sini sini
Severum birisini
İplan assalar beni
Deyemem dođrisini [14, с. 138].

Seher yıldızı ayırdı bizi
Periřan eyledi dost hepimizi (nakarat)
Gün gibi dođdun yel gibi estin
Kötü söz mü dedim ki sen bana küstün? [32, с. 250].

Aya bak, yıldıza bak
Suya giden kıza bak.

Місяць, сонце та зірки найчастіше трапляються на початку (у перших рядках) балад про кохання та розлуку. Сонце та зірки підкреслюють славу коханої у вигляді порівняння або метафори. Зірки також є одним з найпоширеніших мотивів у турецькому вжитковому мистецтві (на килимах, дерев'яних виробах та меблях). У турецькій культурі зірки символізують щастя й достаток.

Б. Культ гори та приклади з баладних текстів

У давніх тюркських текстах гори, річки, струмки, озера називаються «*yer-sub*» (культи, пов'язані із землею). Найважливіший серед них – культ гір. У турецькій культурі культ гори пов'язаний з культом Бога Неба. У центральноазійських турецьких племенах пожертви богам небес відбувалися на вершині величезної гори, цей ритуал мав назву «*tengere tauiğ*» (пожертва богам небес). Давні турки вірили, що боги збираються на вершинах гір, відповідно до чого давали назви найвідомішим горам Центральної Азії: *Han Tanrı*, *Bayan-ula*, *Buztağ-ata*, *Kayrakan*, *Erdene Ula* тощо [18, с. 48, 49]. Кожен клан і плем'я мали власну сакральну гору. Відомо, що в VII ст. гора *Ötüken* та навколишні ліси були культовими

для всіх тюркських племен. Сакральні духи води та землі, що жили біля гори, обороняли першу турецьку державу Гьоктюрків. Шамани набиралися сили від алтайських гір: «Із шаманських молитв зрозуміло, що моляться вони не лише духам гір, але й горам як таким» [18, с. 50].

Між шаманськими молитвами та сучасними баладами існує багато спільного. Здається, що гори – головна тема балад. У мандрівках героя їх зображено як живих істот. Інколи вони є перешкодою в коханні, і тоді чоловік звертається безпосередньо до гір із проханням допомогти. Іноді їх змальовано в ролі друга, з яким герой розділяє горе від утраченого кохання.

(1) Любі гори, чому ви в поганому настрої?
Мені сказали, що кохана перейшла гірську вершину,
Чому ти додаєш проблем мені –
Мої сльози вкрили увесь світ.

(2) Гори мої, гори
Я повіряюся вам
Не кажіть нічого,
бо я буду плакати.

(3) Нехай сніг на горах розтане,
Нехай води покриють долини навкруги,
Нехай вода з джерел дійде до земель Туркменії,
Ми підемо, коли білі вівці почнуть бекати.

(4) Гори вкрилися білим снігом,
немає новин від коханої,
прийди, чи хоча б надішли листа,
нехай скінчаться мої страждання.

(1) Yüce dađlar ne kararıp pusarsın?
Ařtı derler nazlı yâri bařından
Oturmuř derdime dert mi katarsın?
Alem sele gitti didem yařından [8, с. 231].

(2) Dađlar dađımdır benim
Dert ortađımdır benim
Çok söyletme ađlarım
Yaman çağımdır benim
Uy dađlar dađlar
Başı dumanlı dađlar
Gođsü çimenli dađlar [2, с. 102].

(3) Erisin dađların karı erisin;
İniř seli düz ovayı бүrüsün.
Türkmen ili yaylasına yürüsün,
Ak kuzular melesin de gidelim [8, с. 33].

(4) Dađlar ađardı kardan
Haber gelmedi yardan
Ya gel ya mektup gönder
Kurtar beni bu dardan [2, с. 103].

У першому та другому прикладі герой звертається до гір та розповідає їм про втрачене кохання. У тре-

тьому та четвертому – сніг на горах є показником часу: весна приходить, коли розстає сніг на верхівках. Іноді у баладах мотив гір використано просто як формулу, наприклад: «На горах, на дубах рожеве масло у пляшках».

В. Сакральні дерева і приклади з балад

Дерево життя – символ невмирущості та вічності. Воно є одним з найпопулярніших міфологічних мотивів у світі; це дерево, що поєднує небо та землю. У якутських та алтайських тюрків на верхівці цього дерева (посаженого біля юрти) намальовано постать двоголового орла. Дерево життя – це космічне дерево, верхівка якого сягає до Бога, а орел є посланником Бога та символом сили й мужності. Отже, орел – істота, найближча до Бога, а душі парять, ніби птахи.

Бук – це дерево, яке турки співвідносять із репродуктивною функцією. Він є символом материнства. Тому бук та букові ліси вважаються сакральними. У Центральній Азії та Сибіру існують вірування про дерево – душу богині. Алтайські тюрки вірять, що коли було створено перших людей, Умай (богиня народження) спустилася з небес на бук.

Крім бука, сосни, ялівця, дуба, кипариса сакральними також вважаються верба та в'яз. Наприклад, останній і досі використовують для захисту від зурочення. Мотив дерева досить популярний у баладах і нерідко є зачином. Іноді він пов'язаний із сюжетом, а іноді є лише формульним виразом.

Гілка ялівця недовга –
Меч у руці коханої.
Я їй наказав не плакати,
всі ридання – марні.

Дощ вкриває дуб,
Дощ зробив нас мокрими,
Коли дві душі поєднуються,
Ми покладаємося на гори.

Верба росте навпроти їхнього дому,
Предки її посадили,
Мужній воїн, що покинув кохану,
Одного дня повернеться додому.

Arduç dali kısıdur
Yarun elinde satır
Dedum ona ağlama
Ağlamalar boşadur [14, с. 82].

Yağmur yağar meşeye
Yağar da islanuruk
İki can bir olinca
Dağlara yaslanuruk [14, с. 82].

Evlerinin önü söğüt
Atalardan almış öğüt
Yarinden ayrılan yiğit
Sılasına döner gelir [8, с. 272].

Г. Елементи культу води: річки, струмки, джерела та приклади з баладних текстів

Вода, земля, вітер і вогонь – важливі складові у створенні людини в перській та західноазійській міфології, та не досить суттєві в турецькій. Цей феномен бере початок, на нашу думку, в ісламському містицизмі та суфізмі [31, с. 487–490]. Залишки культу води-землі в турецькій культурі можна знайти в текстах легенд, епіки та фольклорних казок. Так, у «Книзі Деде Коркута» Салур Казан, головний герой, спілкується з водою дорогою додому [12]. Багато прикладів, що стосуються культу води, можна навести з баладних текстів. Давні турки вірили, що все в природі має душу.

- (1) Я не зміг перейти річку,
Я не міг пити з неї,
Ти залишаєш мене,
але я не можу залишити тебе.
Не наповнюйся до краю,
бо я не зможу випити.
Ти залишаєш мене,
але я не можу залишити тебе.
- (2) О струмочку, любий струмочку!
Не питай мене про мої труднощі,
Якщо дівчина прийде по воду,
Дай їй воду
Не розмовляй з нею, о струмочку.
- (3) Я хотів би бути джерелом,
Брудним чи ні...
- (4) Я дістався джерела,
Я привітався з папугою...
- (5) Якщо б я розповів про труднощі річці,
Це була б бурхлива гірська річка.
- (6) Мій струмочку, мій фонтане...
Не питайте про мої труднощі.
- (1) Irmakdan geçemedim
Az doldur içemedim
Sen benden geçtin amma
Ben senden geçemedim.
- (2) A pınar eşme pınar
Derdimi deşme pınar
O kız suya gelirse
Su ver, söyleşme pınar [4, с. 18].
- (3) Pınar başı ben olayım...
Bulanırsam bulanayım...
- (4) Çıktım pınarın başına...
El ettim dudu kuşuna...
- (5) Derdimi söylesem derin dereye
Doldurur dereyi düz olur gider.

(6) Çay benim çeşme benim
Aman derdimi deşme benim...

Зазначені приклади є першими рядками балад. У багатьох випадках міфологічні елементи не пов'язані з головною темою, а лише збагачують поетичну структуру текстів за допомогою конотацій і художніх образів. У другому, п'ятому та шостому прикладах протагоніст повіряється воді. Фонтани, джерела, струмки – постійні елементи баладних текстів про кохання. Це найпопулярніше місце зустрічі сільських хлопців та дівчат у східних країнах. Цілком можливо, саме тому головною темою баладних текстів, у яких використано елементи культури води, є кохання.

Д. Мотив орла в турецькій міфології та баладах

Орел символізує сонце, владу та силу. Його та інших хижих птахів відтворювали на емблемах королів і лордів; вони є символами справедливості та ангелами-охоронцями. У якутській культурі орла зображували на верхівці земного древа як душу шамана або як Бога Неба. Крім того, орел зазвичай уособлює позитивні якості [9, с. 133, 134].

У турецькому героїчному епосі «Книга Деде Куркута» орла охарактеризовано як птаха, що живе на скелі, близько до Бога [12, с. 114]. У церемонії пожеертви в давніх турків шаман грав на барабанах, промовляв вірші або молитви та імена всіх відомих духів, серед яких і дух орла (*bürküt*) – символічного птаха, якого вважали рятівником, помічником та передвісником не лише в турецькій, але й у інших традиціях [18, с. 105].

Гусак, лебідь, качка

Гусак – один із птахів, який відіграє значну роль у міфології та фольклорі багатьох суспільств. У фіно-угорській міфології герой під час повені подорожує в образі гусака. Давні греки тримали сакральних гусаків у палацах. У Китаї пару гусаків дарують молодцям, щоб їхні почуття тривали якомога довше [3, с. 101].

У давніх турків гусак має різне значення та функції. Алтайські турки, зокрема клан *Kıŷı Kızı* (плем'я лебедів), уважали, що вони походять від лебедів/гусаків. У ритуалах шамани потрапляють на небо верхи на гусаках [18, с. 104, 106]. Також це ім'я доньки відомого турецького короля Ефрасіяба та назва міста, названого на її честь. У турецькій мові та культурі ці птахи – метафори краси та кохання.

Я пірнув до озера як зелена качка,
Ти всім розповіла про мене,
Я поїду далеко-далеко,
Ти ніколи мене не забудеш, я ніколи тебе не забуду.

Білі лебеді прилетіли з далеких країв,
Закоханий чоловік не може страждати від розбитого серця,

Після ранкової молитви біля мосту Белен,
Я нарахував шість красунь, що летіли до озера.

Yeşil ördek gibi daldım göllere
Sen düşürdün beni dilden dillere

Başım alıp gidem gurbet ellere
Ne sen beni unut, ne de ben seni.

Ak kuğular sökün etti yurdundan,
Koç yiğitler yanamıyor derdinden
Sabah namazında Belen ardından
Saydım, altı güzel indi pınara [8, с. 7].

У наведених прикладах зелена качка та біла лебідка є метафорами кохання. Врода цих птахів є непрямою вказівкою на красу коханої. Отже, посилена символіка наративного стилю є домінантою.

Е. Сакральні фрукти в турецькій міфології та баладах

Яблуко. У релігіях та міфології яблуко вважається сакральним. У священних книгах – це заборонений плід. Адам і Єва з'їли яблуко під спокусою Сатани, ігноруючи заборону, і відтоді вони покинули рай і стали простими смертними.

Яблуко, що має однакову символіку в багатьох культурах, є символом родючості в турецькій традиції. Мотив яблука широко використовували в баладах, казках, легендах. У фольклорних наративах дєрвіш дає яблуко подружжю, у якого немає дітей. Половину має з'їсти чоловік, іншу – жінка, і після цього в них народиться дитина. Як правило, у баладах яблуко – символ пристрасті, кохання, освідчення та заручин. У наступних прикладах ідеться про кохання, але не платонічне, а фізичне. Якщо дівчина бере яблуко, це означає, що вона погоджується на кохання.

Візьми червоне яблуко з гілки,
Краще не з гілки, а з моїх рук.

Я зірвав яблуко з дерева,
Я поцілував любу в уста,
Якщо б ти стала моєю,
Я б тебе не відпустив.

Хіба можна не кохати красу,
Візьми яблуко, візьми п'ять.

Al almayı daldan al
Daldan alma elden al
Duydum gelin olisin
Ben ölem de ondan al [2, с. 109].

Alma aldım budaktan
Yarı öptüm dudaktan
A kız seni alaydım
İndirmezdim gucaktan [32, с. 100].

Güzel sevmesi iş midir
Al elmayı, beş elmayı
Bas daline al elmayı [32, с. 187].

Гранат. Гранат відомий у міфології як фрукт кохання, символ достатку й родючості. Ця символіка граната також відома в інших культурах, наприклад, у грецькій міфології та античному мистецтві. У грецькому міфі Зевс перелом-

лює гранат і пропонує половину Богині Гері, а іншу з'їдає сам, це символізує початок роману. З граната народиться стільки ж кохання, як міститься в ньому зернинок. Таким чином, запропонована юнаком половина граната в грецьких міфах означає, що він прагне провести з дівчиною решту життя, поєднавши дві частини. Гранат символізує кохання, а його зерна – це символ родючості.

У Корані гранат з його цвітом і зернами вважається «райським фруктом». За Біблією, гранат був першим фруктом на землі. У турецькій культурі він є сакральним. Дівчина, яка щойно вийшла заміж, розкидає зернини граната по підлозі; вважається, що цей ритуал сприяє родючості і достатку; у родини народяться діти, які житимуть довго й щасливо. Цю символіку граната передано в анатолійських піснях. У баладах про кохання, наприклад, гранат є символом виразу почуття закоханості. В інших фольклорних піснях безплідне дерево граната нерідко означає чоловіка, у якого немає коханої.

О, юначе, юначе!
Юнак без айви чи граната
Нагадує тацю без покриття.
Юнак без любові у світі,
Це – дерево граната засохле та голе.

Я втратив кохану, де знайти її?
Я впізнав би її по очах поміж сорока красунь.
Йди до мене, зачерпни мені води з джерела,
Я не можу більше благодати,
Дерево граната не може бути безплідне,
Мое серце не може битися без кохання,
Моя кохана не може жити без мене.

Хіба можливе дерево граната без плодів,
Хіба можливо бути серцю без кохання,
Мое серце не може битися без тебе.

Ay oğlan oğlan
Ayvasız narsız oğlan
Kalaysız kaba benzer
Dünyada yarsız oğlan.

Nar ağacı budam budam,
Yar yitirdim gülüm nerelerde bulam.
Kırk güzel içinde gözlerinden bilem.
Haydi gel yanıma sallanaraktan
Bir su doldur ver ırmaktan
Kurtulurum bir gün sana yalvarmaktan
Nar ağacı narsız olmaz
Benim gönlüm yarsız kalmaz
Benim yarım bensiz olmaz [32, с. 127, 128].
Nakarat (refrain)

Nar ağacı narsız olur mu
Yiğit olan gülüm yarsız olur mu
Benim gönlüm sensiz olur mu.

***

Незважаючи на зміни і трансформації, що відбулися в історії турецької культури, численні міфологічні вірування та елементи, які існували з праісторії, збереглися в сучасній культурі, але набули інших функцій за нових умов і потреб. Проте навіть змінившись, ці міфологічні елементи зберегли своє первісне значення. Отже, для того, щоб простежити трансмісію міфологічних мотивів балади виявилися найпоказовішими текстами в турецькій культурі. Міфологічні елементи найвиразніше проявляються в баладах про кохання та в тих, де є опис природи. Крім того, мотиви степових птахів (наприклад, орел або сокіл) присутні в музиці та описі бійок. Вони, хоча інколи й надають наративності баладам першого типу, переважно є метафорами. З античних часів міфологічні елементи виявляються найвиразнішими, незамінними складовими у виразах кохання та емоцій, головних емоцій чоловіків. Коханець, який страждає через розлуку (зазвичай чоловік), не може повіритися нікому, але розмовляє із зірками, горами, річками, вони стають його повіреними особами. Кожен рух лебедів і качок нагадує про рухи коханої. Численні метафори використовують, порівнюючи чоловіка із горою, покритою снігом; вояки стають орлами, які легко ловлять здобич; дівчача, які приходять до річки, нагадують зелених качок. Цей феномен (використання метафор) відповідає стислому, але виразному наративному баладному стилю.

Космологічні елементи (сонце, місяць та зірки), гори, річки, струмки, дерева та хижі птахи найчастіше трапляються в описах природи в баладах, які відповідають устрою турків та місцевому ландшафту. Із середньоазійських степів до Анатолії легко простежити міфологічні елементи, які залишили відбиток у культурній історії турецьких кланів і племен.

Як стверджував М. Еліаде, іншою важливою знахідкою, що стосується міфологічних мотивів у баладах, є те, що міфологія презентує модель поведінки для наступних поколінь, а міфологічні елементи – структурну модель у баладах (формули). Перший рядок майже всіх балад і перші рядки строф і стансів сформовані формульними виразами. Зважаючи на те, що саме перші рядки формують загальну тему, ритм і рими тексту, легко зрозуміти важливість та функціональність цих елементів. Отже, саме в баладах міфологічні елементи, які посідають значне місце в нашій культурі, перетворюються на формули, і таким чином, стають безсмертними. Залишки міфології можна знайти у формулах та символах турецьких фольклорних пісень.

Література

1. *And Metin*. Türk Köylü Dansları. – İstanbul: İzlem Yayınları, 1964.
2. Abacı Tahir. Harput/Elazığ Türküleri. – İstanbul: Pan Yayıncılık, 2000.

3. *Akalın L. Sami*. Türk Folklorunda Kuşlar. – Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
4. *Attila Osman*. Afyonkarahisar Türküleri. – Ankara: Güven Matbaası Yayınları, 1966.

5. *Balkan Kemal*. Eski Önyasya'da Kut(Gut) Halkının Dili ile Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik // Erdem (Ocak). – 1990. – С. IV (36). – S. 1–65.

6. *Bayladi Derman*. Uygurluklar Kavşagi Anadolu. – İstanbul: Say Yayınları, 1995.
7. *Blackwell Carol*. Tradition and Society in Turkmenistan: Gender, Oral Culture and Song. – Richmond, Surrey: Curzon Press, 2001.
8. *Cunbur Mijgan*. Karacaoğlan. – Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
9. *Çoruhlu Yaşar*. Türk Mitolojisinin Ana Hatları. – İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2000.
10. *Demirsipahi Cemil*. Türk Halk Oyunları. – Ankara: İş Bankası Yayınları, 1971.
11. *Eliade Mircea*. Mitlerin Özellikleri / Çev. Sema Rifat. – İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
12. *Ergin Muharrem*. Dede Korkut Kitabı I. (Giriş – Metin – Faksimile). – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
13. *Ergun Pervin*. Türk Kültüründe Ağaç Kültü. – Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
14. *Eyüboğlu İsmet Zeki*. Karadeniz Türküleri. – İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1995.
15. *Gazimihal M. Ragıp*. Türk Halk Oyunları Kataloğu III. – Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
16. Halk Türküleri / İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı. – İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929. – Defter: 8.
17. Halk Türküleri / İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı. – İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929. – Defter: 10.
18. *İnan Abdülkadir*. Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
19. *Kaşgarlı Mahmut*. Divanü Lûgat-it-Türk / Çev. Besim Atalay. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1986.
20. *Kitab-i Mukaddes*. – İstanbul: Mukaddes Kitaplar Şirketi, 1921.
21. *Künos İgnacz*. Türk Halk Türküleri / Ed. A. Osman Öztürk. – Ankara: İş Bankası Yayınları, 1998.
22. Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend / Ed. M. Leach. – New York: Harper and Row Publishers, Inc, 1950.
23. *Lord Albert B*. The Singer of Tales. – Cambridge; Massachusetts; London: Harvard University Press, 1981.
24. *Lord Albert B*. The Singer Resumes The Tale / Ed. M. Louise Lord. – Ithaca and London: Cornell University, 1995.
25. *Merriam Alan P*. The Anthropology of Music. – Evanston; Illinois: Northwestern University Press, 1964.
26. *Mirzaoğlu F. Gülay*. Zeybek Türküleri ve Dansları: Doctoral Dissertation. – Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
27. *Mirzaoğlu F. Gülay*. Çukurova Bozlağı. – Ankara: Binboğa Yayınları, 2003.
28. *Mirzaoğlu F. Gülay*. A Turkish Folk Song: The Relationships Between The Story of Creation, Theme, Performance and Musical Structure // Studia Turcologica Cracoviensia (in print), 2005.
29. *Özgen Mutlu*. Türk Halk Türkülerinde Mitolojik İzler. – Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Anlatım Türleri II, Seminer Çalışması. – 2001.
30. *Öztelli Cahit*. Evlerinin Önü. – İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1983.
31. *Ögel Bahaeddin*. Türk Mitolojisi. – I. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
32. *Özbek Mehmet*. Folklor ve Türkülerimiz. – İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1981.
33. *Propp Vladimir*. Folklor: Teori ve Tarih. – İstanbul: Avesta Yayınları, 1998.
34. *Roux Jean-Paul*. Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Çev. Aykut Kazancıgil. – İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
35. *Roux Jean-Paul*. Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. – İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.
36. *Sakarya Candan Işıl*. Hayvan Taklitli Danslar. – Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Halk Dansları Seminer Çalışması). – 2005.
37. *Toelken Barre*. Morning Dew and Roses. – Urbana; Chicago: University of Illinois Press, 1995.
38. *Yıldırım Dursun*. Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları // Türk Bitiği. – Ankara, 1998. – S. 87–101.
39. *Yılmaz M. Nuri*. Kuran-ı Kerim ve Meali. – Ankara: Kürsü Yayıncılık, 1998.

Переклад з англійської Інни Головахи